

TERESA KRYSZTOFIAK

Diament w piastowskiej koronie. Jubileusz 60-lecia Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu

Diamond in the Piast crown. The 60th anniversary of the Archaeological Reserve in Giecz

Dzień 21 lipca 1963 roku to dla wielkopolskiego muzealnictwa, a szczególnie dla instytucji zajmujących się ochroną dziedzictwa archeologicznego, wyjątkowa data. Tego dnia został otwarty Rezerwat Archeologiczny w Gieczu – pierwsza placówka w Wielkopolsce (a druga w Polsce – po pałuckim Biskupinie), która objęła w pełni zinstytucjonalizowaną ochroną stanowisko archeologiczne. Bezpośrednim impulsem do podjęcia starań o właściwe zabezpieczenie pozostałości znanego z kronikarskich zapisów piastowskiego grodu były wyniki prac wykopaliskowych prowadzonych na grodzisku oraz w jego najbliższej okolicy w okresie tzw. badań milenijnych rozpoczętych w Gieczu już w roku 1948. Odsłonięcie fundamentów wczesnopiastowskiego palatium oraz relikwów kościoła, otoczonych w dużej części bardzo dobrze zachowanymi pozostałościami umocnień grodowych, wymogło wręcz na badaczach konieczność opieki nad grodziskiem oraz eksponowania *in situ* rozmachu piastowskich inwestycji – ważnego dziedzictwa kulturowego, wiążącego się z początkami polskiej państwowości.

Rok 2023 dla Gieczu to więc rok jubileuszu sześciu dekad, nie tylko trwania, ale przede wszystkim aktywności Rezerwatu, której kierunki w wizjonerski sposób nakreślił jego Twórca, doc. Bogdan Kostrzewski. Rezerwat w jego opinii, oprócz głównego celu – ochrony miejsca oraz gromadzenia i opracowywania materialnych śladów jego historii – miał być placówką upowszechniającą walory historyczne piastowskiego ośrodka grodowego w Gieczu. Realizacji tego zadania służyć miały wystawy, wydawnictwa oraz szeroki program spotkań edukacyjnych przeznaczonych dla szerokiej rzeszy odbiorców, wśród których szczególne znaczenie nadano przedsięwzięciom kierowanym do dzieci i młodzieży. Były to przyciągające do Rezerwatu rzesze turystów oraz społeczność lokalną różnego rodzaju wydarzenia plenerowe (koncerty, przedstawienia teatralne) oraz jak na tamte czasy zaprojektowane w bardzo nowatorski sposób interaktywne lekcje

i warsztaty muzealne. Dzięki tym działaniom oraz włączeniu gieckiego Rezerwatu do tworzącej się trasy turystycznej (Szlak Piastowski) szybko stał się on rozpoznawalnym obiektem dla turystów podążających kulturowymi szlakami Wielkopolski.

W chwili otwarcia nowo powstała placówka została włączona w struktury organizacyjne Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, do czego przyczynił się doc. Bogdan Kostrzewski, pełniący wówczas funkcję dyrektora tego muzeum. Dnia 1 stycznia 1985 roku Rezerwat został jednym z oddziałów Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy (początkowo jako Rezerwat Archeologiczny Gród Piastowski w Gieczu, a od roku 2012 pod zmienioną nazwą – Rezerwat Archeologiczny Gród Wczesnopiastowski w Gieczu). W czasie swej przeszło półwiecznej działalności Rezerwat spotkała nie tylko zmiana instytucji zarządzającej, zmieniały się również priorytety, które w zakresie formułowanych zadań określono na początku funkcjonowania placówki¹. W pierwszych dziesięcioleciach istnienia Rezerwatu skupiano się przede wszystkim na działaniach edukacyjno-popularyzatorskich, incydentalnie podejmując krótkotrwałe prace badawcze. Sytuacja zmieniła się, gdy Rezerwat został włączony w struktury organizacyjne Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Powstały przy tym muzeum, kierowany przez prof. Zofię Kurnatowską zespół interdyscyplinarny badań nad piastowską przeszłością Ostrowa Lednickiego włączył do swojego programu również ośrodek grodowy w Gieczu. Od tego momentu prace wykopaliskowe stały się wiodącą dziedziną działalności Rezerwatu. Lawinowy przyrost danych źródłowych, zmieniających w zasadniczy sposób dotychczasowe postrzeganie roli ośrodka grodowego w Gieczu w strukturach władztwa i państwa piastowskiego, ponownie, podobnie jak w okresie badań milenijnych, postawił przed muzeum wyzwanie odpowiedniego wykorzystania potencjału miejsca, zarówno pod względem badawczym, jak i edukacyjnym. W latach 2009-2010 została przeprowadzona modernizacja infrastruktury rezerwatu, który dzięki tej realizacji poszerzył nie tylko swoją powierzchnię magazynową i ekspozycyjną², ale zyskał również nową przestrzeń do działań edukacyjnych w postaci powstałej u południowych podnóży wału grodziska swobodnej rekonstrukcji osady wczesnośredniowiecznej, w obrębie której prowadzone są lekcje muzealne, realizuje się widowiska plenerowe oraz akcje społeczne różnych instytucji i stowarzyszeń działających na terenie gminy Dominowo oraz powiatu średzkiego. Głównym obiektem osady jest budynek, w którym znajdują się magazyny oraz sala ekspozycyjna przeznaczona do organizacji wystaw czasowych.

Przypadający na 2023 rok jubileusz 60-lecia funkcjonowania Rezerwatu Archeologicznego w Gieczu dał okazję do podkreślenia jego starszeństwa wśród

---

¹ Szerzej na temat historii rezerwatu w albumie opublikowanym z okazji jego 50-lecia (M. Mićciak, *Wspomnienia jak klejnoty*, Lednica 2013).

² Powstały w roku 2005 projekt modernizacji rezerwatu autorstwa mgr inż. Liliany Puzo został zrealizowany w ramach unijnego projektu WRPO „Rezerwaty Archeologiczne dotyczące początków państwa polskiego: Ostrów Lednicki, Giecz, Grzybowo”.

innych placówek tego typu powstałych na terenie Wielkopolski oraz roli, jaką odegrał w kształtowaniu się programu ochrony stanowisk archeologicznych i popularyzacji tych miejsc. Jubileuszowy rok zaowocował całoroczną realizacją przedsięwzięć służących przypomnieniu dotychczasowych, wielowątkowych – badawczych i popularyzatorsko-edukacyjnych – działań Rezerwatu. „Diament w piastowskiej koronie” – hasło, które przewijało się przez cały jubileuszowy rok, w bezpośredni sposób odnosi się do wyników badań archeologicznych prowadzonych w ostatnich dekadach w Gieczu. Badanie te odsłoniły wiele nieznanych kart z historii miejscowości (m.in. to, że Giecz był najstarszym grodem powstałym w obrębie piastowskiej domeny). Zwróciły uwagę na wyjątkowość miejsca i potwierdziły, że było ono jednym z wielu klejnotów umieszczonych w koronie piastowskiego władztwa. Kamień, mający w koronie symbolizować Giecz, nawiązuje do diamentowych godów, czyli jubileuszu 60-lecia Rezerwatu.

Obchody rozpoczęły się wciągnięciem na maszt – znajdujący się w najbardziej eksponowanym miejscu Rezerwatu, czyli na południowym fragmencie wału grodziska – okolicznościowej flagi z jubileuszowym logo przypominającym o charakterze naszych wszystkich tegorocznych działań, o których oprawę graficzną zadbał Wojciech Kujawa.

Giecką działalność wystawienniczą zaznaczyliśmy dwiema zrealizowanymi w tym roku wystawami. Pierwsza z nich pt. „Diament w piastowskiej koronie – najstarszy gród i pierwszy rezerwat”, która bezpośrednio nawiązywała do obchodzonego jubileuszu, miała charakter plenerowy. Na ośmiu tablicach zamontowanych w lipcu wzdłuż palisady otaczającej osadę edukacyjną w syntetyczny sposób przedstawiony został historyczny Giecz oraz 60-letnia działalność Rezerwatu. Uzupełnieniem tej ekspozycji jest kilkudziesięciostronicowa broszura o tym samym tytule, będąca w zamierzeniu auterek (Elżbieta Indycka, Teresa Krysztofiak) przewodnikiem uzupełniającym treści zawartych na planszach.

Druga wystawa, zrealizowana dopiero pod koniec roku, jest odpowiedzią na zapotrzebowanie płynące zarówno ze strony środowiska naukowego, jak i ze strony licznych obserwatorów prac archeologicznych prowadzonych w ostatnich latach w sąsiedztwie parafialnego drewnianego kościoła św. Jana Chrzciciela, znajdującego się w północnej części grodziska. W tym miejscu w latach 2016-2019 ponownie zostały odsłonięte, datowane na pierwsze dekady XI wieku, bardzo dobrze zachowane mury kościoła z unikatową kryptą o charakterze relikwiarzowym. Eksplozacja prowadzona przy tym obiekcie ujawniła też liczne relikty późniejszych kamiennych założeń, wzbogacających pierwotną bryłę budowli, jednocześnie nadających miejscu nowej ideologicznej jakości. Tytuł wystawy: „Między tajemnicą a przesłaniem. Kościół na grodzie w Gieczu” (kurator Teresa Krysztofiak) określa ramy tematyczno-chronologiczne ekspozycji. Wyjaśnia je specjalistka od architektury wczesnośredniowiecznej, prof. Teresa Rodzińska-Chorąży, konsultantka badań i autorka publikacji towarzyszącej wystawie, pisząc: „Odsłonięte relikty są dla nas TAJEMNICĄ – ponieważ brak o tej fundacji jakichkol-

Ryc. 1. „Diament w Piastowskiej Koronie – najstarszy gród i pierwszy rezerwat” – wystawa jubileuszowa usytuowana przy osadzie edukacyjnej. Fot. T. Krysztofiak

FIG. 1. “Diamond in the Piast Crown – the oldest stronghold and the first reserve” – jubilee exhibition at the educational settlement. Photo by T. Krysztofiak

wiek wzmianek w źródłach pisanych. Są tajemnicze – ponieważ pomimo prowadzonych badań nie udało się wciąż uzyskać odpowiedzi na wiele ważnych pytań. Ale kościół ten niesie ze sobą PRZESŁANIE – ideę umacniania chrześcijaństwa na ziemiach Piastów, ideę budowania władzy książęcej, a następnie królewskiej, poprzez fundacje architektury monumentalnej, ideę kultu relikwii i budowania wokół niej liturgii władzy³.

Narracja wystawy dotyczy więc tylko wybranego, najbardziej spektakularnego oraz najlepiej rozpoznanego obiektu badań – kościoła z kryptą relikwiarzową. Przedstawiony został piastowski kontekst powstania budowli. Ukazanie nawiązań jej architektury do rozwiązań obserwowanych w innych założeniach sakralnych z terenów wczesnośredniowiecznej Europy pozwoliło na wysunięcie interpretacji o monastycznym charakterze tej unikatowej piastowskiej inwestycji. Osobno odniesiono się do specyfiki budowy samego obiektu – budulca oraz techniki wznoszenia murów. Na wystawie nie pominięto również kwestii użytkowania kościoła jako miejsca pochówków osób o szczególnym statusie społecznym.

³ T. Krysztofiak, T. Rodzińska-Choraży, *Między tajemnicą a przesłaniem. Kościół na grodzie w Gieczu*, Lednica 2023.

Ryc. 2. „Dziady” – jubileuszowa edycja cyklicznego wydarzenia plenerowego. Fot. A. Jędraszak
 FIG. 2. “Dziady” – the jubilee edition of the cyclical outdoor event. Photo by A. Jędraszak

Świadczy o tym przedstawiony na wystawie jedyny dotąd odkryty w nawie grób z pochówkiem osoby przynależącej niewątpliwie do elity władzy, który można przyporządkować pierwszemu etapowi funkcjonowania budowli. Prezentowany w gablotach materiał zabytkowy został wyselekcjonowany w oparciu o kryterium chronologiczne z licznego zbioru przedmiotów pozyskanych podczas badań – odpowiada on więc okresowi budowy kościoła oraz jego najwcześniejszego użytkowania. Wartością ekspozycji są również prezentacje rekonstrukcji bryły budowli w formie cyfrowych animacji oraz archiwalne filmy z badań archeologicznych, w trakcie których odsłonięto relikty. Ekspozycja stała się cennym uzupełnieniem wystawy stałej, poszerzając jej dotychczasowy zakres o szczegółową charakterystykę jednego z najważniejszych obiektów odkrytych na terenie gieckiego ośrodka grodowego.

Bardzo ważną formą popularyzacji wiedzy nie tylko o Gieczu, ale – szerzej – również o historii i kulturze ziem polskich okresu przed- i piastowskiego są organizowane przez Rezerwat cykliczne wydarzenia plenerowe, które w tym roku wpisały się w kontekst jubileuszu. Pierwsze z nich, organizowane w cyklu „Letnie o Piastach bajanie...”, polegające na inscenizacji jednego wątku z bogatej historii Piastów w oparciu o źródła pisane odbyło się jak co roku w trzecią niedzielę lipca. W przedstawieniu pt. „Złoty Róg” przedstawiono losy syna Chrobrego – króla Mieszka II, z próbą wytłumaczenia przyczyn jego polityczno-militarnej klęski.

Ryc. 3. „Gród piastowski w Gieczu – geneza, funkcja, kontekst. 10 lat później” – jubileuszowa ogólnopolska konferencja naukowa. Uczestnicy konferencji przed budynkiem muzeum. Fot. M. Józwickowska

FIG. 3. “The Piast stronghold in Giecz – genesis, function, context. 10 years later” – jubilee national scientific conference – conference participants in front of the museum building. Photo by M. Józwickowska

Tradycyjnie wstępem do spektaklu był wykład popularnonaukowy: „Mieszko II – przerwany lot”, w którym prof. Edward Skibiński (Instytut Historii UAM) przybliżył okoliczności inscenizowanych zdarzeń. Drugim dużym wydarzeniem plenerowym, w odróżnieniu od wymienionego wcześniej przybliżającym czasy przedpiastowskie, były „Dziady” – listopadowa inscenizacja przedchrześcijańskich zwyczajów pogrzebowych oraz tradycji i obrzędów związanych z kultem zmarłych przodków. Realizacja obydwu przedsięwzięć w tym jubileuszowym roku miała za zadanie podkreślić specyfikę założeń popularyzatorsko-edukacyjnych realizowanych przez Rezerwat od początku jego funkcjonowania.

Niezmiernie istotnym akcentem obchodów jubileuszu gieckiego rezerwatu była zorganizowana we współpracy z Poznańskim Oddziałem Instytutu Archeologii i Etnologii PAN ogólnopolska konferencja naukowa pt. „Gród piastowski w Gieczu – geneza, funkcja, kontekst. 10 lat później”, którą została zadedykowana wieloletniej Opiekunce gieckich działań badawczych, związanej przez prawie całą swoją działalność naukową z poznańskim oddziałem IAE PAN, Pani Profesor Zofii Hilczer-Kurnatowskiej, w dziesiątą rocznicę Jej śmierci. Podczas dwudnio-

RYC. 4. „Gród piastowski w Gieczu – geneza, funkcja, kontekst. 10 lat później” – jubileuszowa ogólnopolska konferencja naukowa. Uczestnicy obrad przy romańskim kościele Wniebowzięcia NMP i św. Mikołaja. Fot. M. Józwickowska

FIG. 4. “The Piast stronghold in Giecz – genesis, function, context. 10 years later” – jubilee national scientific conference – participants of the session at the Romanesque Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary and St. Nicholas. Photo by M. Józwickowska

wego spotkania (16-17 października) w szerokim gronie środowiska naukowego reprezentującego dyscypliny, które w swoich studiach uwzględniają ustalenia archeologii (historyków, historyków architektury, numizmatyków, antropologów, biochemików), przedstawione zostały rezultaty gieckich eksploracji oraz przedyskutowano możliwości ich interpretacji. Syntetycznie przedstawiono wyniki prowadzonych w czasie ostatniej dekady badań całego ośrodka grodowego w Gieczu, wysuwając propozycję ogólnej interpretacji odsłoniętych faktów archeologicznych (Teresa Krysztofiak), jak też nawiązując do bardziej szczegółowych kwestii interpretacyjnych. Architektūrę gieckiego kościoła ufundowanego w gieckim grodzie przedstawiła prof. Teresa Rodzińska-Choraży (IHS UJ); najwcześniejszy etap funkcjonowania stanowiska eksplorowanego po północnej stronie grodziska został scharakteryzowany przez prof. Michała Kara (IAE PAN) i Teresę Krysztofiak, a wyniki badań dwóch cmentarzysk wczesnośredniowiecznych zaprezentowały badaczki tych stanowisk – Elżbieta Indycka (stanowisko nr 4) oraz Magda Miciak i dr Marta Rychtarska (stanowisko nr 10). Ważnym uzupełnieniem, określającym kontekst proponowanych interpretacji, były referaty informujące o efektach

prospekcji terenowych dalszych okolic Gieczu prowadzonych przez archeologów z ośrodków poznańskich (znaleziska skarbów srebrnych – Małgorzata i Mirosław Andrałojć; nowo odkryta osada w Mądrych – Andrzej Krzyszowski). Szerokie tło do dyskusji nakreśliły też wystąpienia o charakterze bardziej ogólnym. Prof. Zbigniew Dalewski (Instytut Historii PAN – Warszawa) przedstawił swoje ustalenia dotyczące chrześcijańskiego charakteru monarchii Piastów, a dr Aneta Bukowska zaprezentowała wyniki badań na temat wzorców masywu wieżowego, odkrytego przy kościele w gieckim grodzie. Do tematyki konferencji nawiązywały też wyniki ogólnopolskiego grantu badawczego o kształtowaniu się struktury genetycznej społeczeństwa państwa Piastów, które streścił kierownik projektu, prof. Marek Figlerowicz (Instytut Biochemii PAN – Poznań). Wszystkie wystąpienia i przedstawione w nich propozycje interpretacyjne referowanych zagadnień były przyjęte z wielkim zainteresowaniem i żywo dyskutowane, stając się w efekcie inspiracją do dalszych badań terenowo-gabinetowych nad rozważanymi kwestiami. Obecność naukowców z całej Polski, w tym wielu po raz pierwszy odwiedzających Giecz, sprowokowała też do spaceru i zapoznania się *in situ* z jego archeologią, a więc omawianymi stanowiskami.

60-letnia działalność Rezerwatu to też codzienne kontakty i współpraca z lokalnymi władzami samorządowymi, szkołami, stowarzyszeniami, organizacjami pozarządowymi oraz muzeami. Instytucje te, podobnie jak nasi wolontariusze, to przede wszystkim ludzie, których zaangażowanie i pomoc niejednokrotnie umożliwiały nam realizację, wydawałoby się skazanych na niepowodzenie, zamierzeń. Na zaproszenie Dyrektora Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy przybyli oni 1 grudnia na spotkanie z obecnymi i byłymi pracownikami Rezerwatu, co oprócz serdecznych podziękowań za dotychczasową współpracę dało okazję do rozmów wspomnieniowych, ale i dotyczących realizacji przyszłych wspólnych projektów.

Ufamy, że w kolejnych dekadach działalności Rezerwatu będą odpowiednie warunki do kontynuacji i rozszerzania zakresu dotychczasowych działań placówki, dzięki czemu Rezerwat Archeologiczny w Gieczu mocniej zaznaczy swoje miejsce na historyczno-turystycznej mapie Polski.

otrzymano (received): 07.12.2023; zaakceptowano (accepted): 11.12.2023

mgr Teresa Krysztofiak
Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy
Rezerwat Archeologiczny Gród Wczesnopiastowski w Gieczu
Grodziszczko 2
63-012 Dominowo
e-mail: muzeum@giecz.pl

<https://orcid.org/0000-0003-0381-0191>